

Det danske Antifonale – och det svenska

Det danske Antifonale är i första hand resultatet av en mångårig intensiv forskarmöda parad med ett minst lika intensivt arbete med den musikaliskt-konstnärliga utgestaltningen av materialet — och i båda avseendena är det Finn Viderø som i en ganska exklusiv mening är 'mannen bakom verket'. Det är han som svarar för de konstnärligt-musikaliskt intressantaste inslagen, nämligen antifon- och hymn-melodier. I detta omdöme vet jag att även hans närmaste medarbetare instämmer. Samtidigt finns det anledning att framhäva också dessas viktiga insatser. Ethan Rosenkilde-Larsen svarar för textunderläggningen i psalmodin, Dag Monrad-Møller för sammanställningen av textmaterialet och Harald Vilstrup för många av hymnöversättningarna. De sistnämndas insatser känner vi redan genom den sedan flera år föreliggande textupplagan av Den danske Tidegærd.

Den nu föreliggande första delen av antifonalet innehåller musiken till veckans tideböner och kan sägas utgöra en pendang till Adell-Peters' utgåva från 1949. Det svenska antifonalet I, varav när detta läses delar har kommit ut i en ny, reviderad utgåva (Veckans completorier resp. Veckans middagsböner). Liksom den svenska motsvarigheten kommer Det danske Antifonale att omfatta också en andra del, med material för kyrkoårets olika tider. Planeringen av denna senare del befinner sig i ett framskridet stadium.

Finn Viderø har själv i kommentarer till sitt arbete pekat på inspirationen från Adell och Peters och särskilt framhållit gångna års studiekonvent i Laurentius Petri sällskapets regi med deras utbyte både av forskningsresultat och av arbete med textunderläggningsproblem. Den nuvarande generationen i Laurentius Petri sällskapets styrelse, som fått överta ansvaret att förvalta och vidareföra tidegärdstraditionen i Sverige, känner sig för sin del stå i dubbel

tacksamhetsskuld till å ena sidan Adell-Peters, å andra sidan det danska arbetslaget med Viderø i spetsen. I våra nyeditioner finns också ett inflytande från Viderø. Det har dock aldrig strävats efter att få till stånd en enhetlig tradition. Den ömsidiga inspirationen är påtaglig, men de slutliga produkterna skiljer sig åt. Mest beror det kanske på att text- och psalmurvalet i den danska och den svenska tidegården inte är detsamma. Men även i de fall då t.ex. antifonierna är identiska kan det finnas musikaliska differenser. Ibland kan det sammanhånga med olikheter mellan språken, ibland med att de slutliga musikaliska övervägandena utfallit olika.

Jag tror inte man begår någon orätt mot de svenska pionjärerna om man fäller omdömet — vilket jag avgjort vill göra — att Det danske Antifonale I av 1971 är en från musikaliskt-konstnärlig synpunkt betydligt lödigare och framför allt jämnare produkt än Det svenska antifonalet I från 1949. Det finns lödigt material också i denna pionjärutgåva — se t.ex. hur söndagscompletoriet står sig och så gott som oförändrat återges både i den danska utgåvan och i den svenska nyutgåvan från i år — men där finns också material av mindre hållfast kvalitet. En inte så ovanlig svaghet är t.ex. att man sökt klara underläggning av en text med större stavelseantal än melodin egentligen tillåter genom att sätta in flera extratoner på samma tonhöjd; melodin blir då hackig och osmidig. Jag tror inte man kan hitta något enda exempel på detta i Det danske Antifonale. Antifonmelodierna har liv, också de allra enklaste har en klar melodisk-rytmisk struktur. Men när man gör denna jämförelse måste man komma ihåg just den svenska utgåvans karaktär av pionjärarbete och de år av forskning från Adells sida som ligger *efter* 1949 och som syftade fram emot en nyutgåva. I det tryckta och otryckta mate-

rial till reviderat antifonale som arbetats fram inom LPS, till stor del av Adell själv, är svagheterna i utgåvan från 1949 naturligtvis avlägsnade. Det utgör därför ett adekvatare jämförelsematerial till den danska utgåvan än det 25 år gamla antifonalet (men det är t.v. endast till begränsad del tillgängligt för sådan jämförelse).

Mina minnesbilder från gångna studiekonvents diskussioner mellan Viderø och Adell kan sammanfattas i att det rådde en grundläggande överensstämmelse mellan deras arbetsätt men också en viss differens. En för båda gemensam utgångspunkt — som i och för sig inte alls är självklar — var att de i sin överflyttning av det gregorianska musikmaterialet till de nordiska språken ville även i ganska små detaljer vara trogna mot dettas egna principer. Fria bearbetningar ville de inte godkänna, än mindre ett nykomponerat inspirerat av men i sak obundet av det klassiska materialet. Samtidigt var de ense om att man i textunderläggningsarbetet inte kunde arbeta enbart med individuella melodier utan måste systematisera materialet för att därigenom få ett grepp om principerna och om återkommande särdrag i olika tonarter o s v. Båda lade stor vikt vid upptäckten att det inom alla tonarterna finns vissa återkommande formler och vissa metoder att anpassa en och samma melodifamilj till olika texters krav med hänsyn till stavelseantal, accentförhållanden o s v.

Men en differens var det såtillvida som Adell i huvudsak i varje särskilt fall ville hålla sig till *en* given melodi, som alltså skulle kunna uppges som källa, medan Viderø kunde tillåta sig att med utgångspunkt i olika inom resp. tonart givna musikaliska formler — vilka samtliga skulle vara belagda i materialet — konstruera en ny helhet. Jag tror att det i Det danske Antifonale — som saknar källhänvisningar — finns ganska många melodier som har tillkommit på det viset och för vilka det alltså inte skulle gå att uppe någon källa. Också i vårt nya svenska material finns det en del melodier av "Viderø-typ" — men de fall då man inte kan peka på en bestämd melodi som gälla är dock jämförelsevis mycket få. Delvis hänger nog denna olikhet samman med

att Adell som teolog parallellt arbetade med melodier och texter — ofta inspirerades han av en given melodi och sökte finna en lämplig text till den — medan Viderø fått dela tonsättarens vanliga villkor att söka musikaliskt gestalta en given text. Då mitt eget arbetsätt och mina egna arbetsvillkor på denna punkt varit mer lika Adells än Viderøs, har detta naturligtvis bidragit till att dessa differenser stått kvar också i det fortsatta arbetet efter Adells bortgång.

Ytterligare en differens mellan danskt och svenskt arbete ligger i valet av källmaterial. Det svenska antifonalet I bygger i stor utsträckning på svenska 1500-talskällor — främst Aspöboken — och i övrigt mest på Antiphonale romanum. För Det danske Antifonale har Antiphonale monasticum utgjort huvudkällan (dock utan sträng bindning till denna källa). Det är ingen tvekan om att Viderø valt en mycket pålitlig huvudkälla; Antiphonale romanum är i flera avseenden mindre tillförlitligt. I det fortsatta svenska arbetet, där vi till skillnad från Viderø inte startat från noll utan haft Det svenska antifonalet I som given utgångspunkt, har vi sökt behålla allt material i detta som tett sig musikaliskt lödigt; därav fortfarande dominans för ovan angivna källor men större källspridning i nytillkommet material. Adell samlade under sina sista år ett omfattande melodimaterial ur de bästa äldre kontinentala och brittiska källorna; ur detta har en del material flutit in i vårt nuvarande publicerade och opublicerade material till veckoofficiet, dessutom fick vi här ett kritiskt instrument med vars hjälp man kan värdera både det romerska antifonalet och det svenska reformationsmaterialet (det senare har f.ö. visat sig i huvudsak representera en mycket god tradition).

Viderøs val av Antiphonale monasticum som huvudkälla innefattar inte minst val av stilideal. Detta innebär bl.a. att åtskilliga av särskilt de kortare antifonerna har upptagits i en äldre, mer autentisk form kännetecknad av viss återhållsamhet med den melismatiska utbroderingen. Det finns därför i Det danske antifonale åtskilliga nästan helt syllabiska antifon melodier. I flera fall har Viderø även

bearbetat givna förlagor i förenklande riktning; det bör då observeras att det inte rör sig om godtyckliga bearbetningar av det slag som ofta möter i mindre insiktsfulla försök att tillrättalägga gregorianskt musikmaterial, ty som redan sagts vill Viderø strikt hålla sig till inom källmaterialet som helhet givna variationsmöjligheter. Helhetsresultatet av Viderø's arbete är oerhört övertygande och utgör i sig ett mycket starkt bevis för att gregoriansk sång på danska språket inte bara är möjligt utan känns utomordentligt naturligt och riktigt. Omsorgen om det danska språket och om möjligheterna att i det musikaliska uttrycket låta dess naturliga rytm- och accentförhållanden komma till sin rätt är mycket långt driven — och driven med finess och säker smak.

En fin känsla för det danska språket ligger också bakom Rosenkilde-Larsens arbete med textunderläggningen till psalmodin. Men här är jag ganska tveksam av principiella skäl: medan det måste vara i princip riktigt och nödvändigt att i de "fria" gregorianska musikformerna forma musiken individuellt för varje given text måste det i de "bundna" formerna råda bestämda restriktioner. Lika litet som en kyrkovisa kan ges varierande rytmiska former i olika verser för att neutralisera eventuella metriska ojämnheter i texten kan psalmodins rytmiska accenter förskjutas eller negligeras i vilken utsträckning som helst. Men det skulle föra för långt att i denna artikel utveckla denna stora fråga; jag hänvisar till min artikel i förra årgången av Svenskt gudstjänstliv, där jag med hjälp av många exempel både från latinet och från de nordiska språken diskuterar frågan.

Men åter till antifonmaterialet. Jag nämnde att svensk och dansk tidegärd i stor utsträckning skiljer sig i texturvalet. Men gemensam texttradition förekommer exempelvis i completoriernas antifoner till Simeons lovsång, och musikaliskt går här både Det danske Antifonale I (DA I) och den svenska nyutgåvan Veckans completorier (SA C) tillbaka på Det svenska antifonale I (SA I). Här finns alltså ett intressant material för direkta jämförelser. Melodiformerna i söndagens antifon överensstämmer helt. Fredagens och lördagens anti-

foner utgör exempel på att DA I föredrar i huvudsak syllabiska melodiformer; de är i förhållande både till SA I och SA C starkt förenklade men i sig mycket övertygande och sångbara (men är inte förskjutningen av höjdpunkten i fredagens antifon från 'Sejren' till 'giver' litet onaturlig?). SA C har dock inte velat släppa de utomordentligt sköna, litet mer utsirade originalen utan har bara tillåtit sig en lätt förenkling i lördagens antifon (ett ändringsförslag som jag f.ö. vill minnas går tillbaka på Viderø, som alltså på tidigare stadium övervägt denna variant). Ändringen i tisdagens antifon i DA I kan ha textliga orsaker (tvåstaviga Aften i st. f. svenskans aftonen resp. det latinska originalets *fi'eri*). Också här är den danska varianten övertygande, men det är förvisso även den svenska (den lätta textförändringen i SA C skapar här förbättrad underläggning samtidigt som den ansluter bättre till bibeltexten). På torsdagen har både DA I och SA C frångått SA I:s litet "oäkta" originalmelodi ur *Antiphonale romanum* men skiljer sig åt i valet av melodivariant — båda förefaller mig övertygande. På måndagen har DA I avlägsnat den pregnanta tonföljden *g-e-c-d'-g* ur förlagan i SA I. Denna melodiform är utomordentligt rikligt belagd i källmaterialet till denna vanliga förekommande melodi, och det drag av naiv förtröstan med vilket denna melodiform kommer att omvittna att 'Herren är min starkhet och min lovsång' tycker jag går förlorat i DA I:s mer färglösa variant enligt *Antiphonale monasticum*. SA I framhäver onaturligt ordet 'är', men den egenheten är avlägsnad i SA C.

Den längsta av completoriets antifonmelodier är onsdagens: ett fint melodival i SA I, men både DA I och SA C har tydligen funnit att inledningsfrasen står och stampar utan att komma ur fläcken; ordet "går" blir också onaturligt framhävt i förhållande till "framför" (i texten "Herren är den som går framför dig"). Genom förändringen av inledningsfrasen i DA I får man fram en verklig progression i melodin, men enligt min mening är det ett misstag att redan här föra melodin upp till tonen *b*; fortsättningen "han skall vara med dig" kommer härigenom musikaliskt att sna-

rare få karaktären av upprepning än av stegring. SA C söker på en gång uppnå progression i första frasen och stegring i andra frasen; jag tycker också att denna variant bäst framhäver de viktiga prepositionerna "framför" och "med", medan de båda övriga varianterna tenderar att skjuta hela tyngden över till ordet "dig". — Ovanstående kommentarer är naturligtvis partiska, eftersom jag själv är medansvarig för versionerna i SA C. Jag har här närmast velat visa på ett intressant jämförelsematerial för den läsare som är intresserad av att studera arbetet med textunderläggning, och denne läsare inviteras att självständigt ta ställning i de intrikata frågorna och gärna motsäga mina omdömen ovan.

Jag har utförligt uppehållit mig vid antifonmaterialet, som är det från textunderläggningssynpunkt mest spännande i ett antifonale. Det kan tilläggas att det är ett mycket smakfullt urval av hymmelodier man möter i Det danske Antifonale I, och de förefaller att i allmänhet väl anpassa sig till de i många fall förnämliga texterna (till stor del översättningar av Harald Vilstrup). Man har undvikit rikt melismatiska melodier av ett slag som delvis är representerat i SA I. På likartat sätt har vi förfarit i de nya svenska utgåvorna.

I flera avseenden där de svenska nyeditionerna frångår SA I:s principer har dessa däremot bevarats i DA I. En sådan punkt gäller

tolkningen av de tre divisiotecknen som innebärande 1/8-dels, 1/4-dels resp. 3/8-delars pausvärde. Detta är en absurd tolkning, som skulle leda till idel orimligheter om man tog den på allvar. Man tänkte sig att t.ex. utföra den ståtliga completorieantifonen Hil dig, o Dronning! med inläggande av 2 1/8-dels, 10(!) 1/4-dels och 4 3/8-dels pauser! SA I:s återhållsamhet med att redovisa de rytmiska särdragen i den gregorianska sången har likaså övertagits av DA I, medan de svenska nyutgåvorna praktiserar det system som utarbetats inom Svenska Kyrkans liturgiska nämnds musiksektion under arbetet med mässmusiken. Den responsoriala, mer församlingsmässiga utförandetyper av psalmodin, som vi tagit upp i våra nyutgåvor, förekommer inte i DA I, fastän åtskilligt av det melodimaterial som där finns lätt kan omarrangeras till responsorialt utförande.

Jag vill sluta med en varm lyckönskan till det danska arbetslaget för den kvalitetsprodukt det har lagt fram. Måtte denna sång bli vida spridd, till fromma för gudstjänst- och bönelivet i Danmarks kristenhet!

Recenserad bok: Det danske Antifonale. I. Ugens tidebønner. Tilrettelagt af Dag Monrad Møller, Finn Viderø og Harald Vilstrup under Medvirken af Ethan Rosenkilde Larsen. Engstrøm & Sødring Musikforlag, København 1971. 318 s.

Kyrktagning

Kyrktagningen, "barnakvinnors kyrkogång", behandlas i 1686 års kyrkolag som en obligatorisk akt. Kyrkohandbokens ritual härför, i 1942 års handbok benämnt "En moders tacksägelse", har undergått förändringar under seklernas lopp, liksom de folkliga bruken och föreställningarna i samband med kyrktagningen skiftat.

Möjligheten att vidmakthålla obligatoriet försvann genom ett kungligt brev 1850. Under 1800-talets senare hälft skedde också den successiva upplösningen av seden, något som får ses i samband med den gamla kyrkosedens upplösning överhuvud. Medan dop, konfirmation, vigsel och begravning såsom allmänt förekommande seder förblivit i stort oförändrade fram till nutiden, eftersom dessa akter kunnat motiveras även utifrån icke-religiösa föreställningar, har kyrktagningen nästan helt försvunnit ur kyrkolivet. År 1948 ändrades också kyrkolagen så, att bestämmelserna angående kyrktagningen upphävdes

En ingående liturgihistorisk studie av kyrktagningen saknas alltså men skulle nu otvivelaktigt vara värdefull, sedan vi fått en etnologisk undersökning av kyrktagningsedens form, funktion och förändring. Docent *Anders Gustavssons* gradualavhandling *Kyrktagnings-seden i Sverige* (diss. Lund 1972; Skrifter från Folklivsarkivet i Lund 13) hör närmast hemma inom den s.k. kyrkliga folklivsforskningen men är av stort intresse även ur praktisk-teologisk och kyrkohistorisk synpunkt. Basmaterialet utgörs av Kyrkohistoriska Arkivets i Lund (LUKA) c:a 5600 uppteckningar angående gammal kyrklig sed, vartill kommer traditions-uppteckningar av skilda slag, svar på frågelistor om nutida kyrklig sed m.m. Med hänsyn till källmaterialets omfattning och karaktär har författaren i sin strävan att göra en så total inventering som möjligt utfört ett imponerande arbete och nått många intressanta

resultat. Avhandlingens titel är emellertid något missvisande, eftersom framställningen främst avser seden i Syd- och i viss mån Mellansverige under senare delen av 1800-talet och början av detta sekel. En mera avgränsad titel hade därför kunnat väl motiveras.

Inledningsvis redogör författaren för tidigare forskning, arbetets uppläggning, källmaterial och materialbehandling samt terminologiska frågor. I detta sammanhang kunde förvisso ha givits ytterligare utrymme åt en ingående diskussion om uppteckningarnas källvärde, detta inte minst som avhandlingen i hög grad angår en läsekrets av icke-etnologer. Hänvisningar till tidigare arbeten hjälper föga. — I det följande behandlas olika seder och föreställningar kring kyrktagningen under rubrikerna Tidpunkt, Plats, Form, Följe, Dräkt, Utskylder, Bjudningar och Innebörd. Kapitellet om innebörden, tacksägelse- och reningsmotiven och spelet dem emellan, har sitt givna intresse ur liturgihistorisk synpunkt.

Före den avslutande "syntesen" ges en utförlig analys av sedens upplösning samt redovisas försök i senare tid att återinföra kyrktagningen. Bakom sedens försvinnande ligger, menar författaren, frikyrkligheten med dess kyrkokritik, industrialiseringen med åtföljande befolkningsomflyttning och sociala differentiering, kyrkotuktens försvagade ställning och slutligen också den förändrade inställningen till äldre folktro och till fruktsamhet och barnbegränsning. Längst har seden kunnat fortleva i de områden som präglats av "den gammalkyrkliga eller gammelpietistiska väckelsen", d.v.s. i delar av Göteborgs, Skara och Växjö stift. I socknar där kyrktagningen bibehållits har också frikyrkligheten varit obetydlig. Som den gemensamma faktorn bakom sedens upplösning ser författaren "den brutna religiösa strukturen".

Även i gammalkyrkliga bygder är kyrktag-

ningen numera mycket sällsynt. Kanske finns där ändå de bästa förutsättningarna för att ett eventuellt återinförande skall vinna gehör. De exempel på sedens återupplivande som redovisas är intressanta, dels p.g.a. kyrktagningens närmare anknytning till dopet, ofta så att de båda akterna helt sammanförts, dels p.g.a. förändringar i ordval och beteenden, varigenom akten tillförts nya värden. Huruvida genom dessa försök kyrktagningen — åtminstone för de aktivt kyrkokristna — kan bli en oftare förekommande akt återstår att se. 1968 års kyrkohandbokskommitté, som torde få anledning att i sitt pågående revisionsarbete taga ställning också till frågan om kyrktagningens framtida ställning i svenska kyrkans gudstjänstliv, kommer kanske att i detta sammanhang spela en avgörande roll.

Bakom Anders Gustavssons avhandling ligger en arbetsprestation av betydande mått. Genom en noggrann kartläggning av kyrktagningsseden har kunnat bekräftas tidigare forskning om kyrkosedens nedbrytande under 1800- och 1900-talet liksom har presenterats ett stort material kring en för de flesta okänd företeelse i kyrkolivet. För studiet av växel- och samspel mellan folkligt och kyrkligt har kyrktagningsseden förvisso visat sig vara ett givande forskningsobjekt.

Lars Aldén

Anders Gustavsson, Kyrktagningsseden i Sverige (Skrifter från Folklivsarkivet i Lund 13; CWK Glerup i distr.). Diss. Lund 1972. 338 sid.

Nytt på den liturgiska fronten

Gudstjänstens motiv

De liturgiska förnyelsesträvandena i världens kyrkor har också satt sina spår i svenskt gudstjänstliv, tvärs över samfundsgränser. Ofta är steget mycket kort mellan uppslag och experiment med mer eller mindre okonventionella former och uttrycksmedel. Det tycks inte finnas några tabun, och numera kan också nattvardsliturgin dras in i försöken. Tecken tyder på att de många praktiska försöken leder över till och reser en fråga, som skenbart endast har teoretiskt intresse: vad är gudstjänst egentligen? När man bryter upp de traditionella mönstren, tvingas man att formulera vad som varit en självklar och därför sällan diskuterad förutsättning. Vad är det konstitutiva och art-egna, det som skall gestaltas på ett idag adekvat sätt vare sig formerna och medlen är traditionella eller nya?

Det är värdefullt att Pehr Edwall i sin prästmötesavhandling *Gudstjänstens motiv till svensk läsekrets förmedlat kontakten med internationell och ekumenisk gudstjänstteori*. I och för sig är åtskilligt känt och tillämpat här. Det är emellertid nyttigt med en samlad presentation, där Edwall lärt men lättfattligt fixerar och kortfattat diskuterar grundtanken i olika principiella uppfattningar. Kanske kan invändas att analysen bitvis kan förefalla alltför komprimerad, t.ex. den schleiermacherska typen som spelat en viktig roll i svensk gudstjänstdebatt, bl.a. för så olika liturgiker som U. L. Ullman och Em. Linderholm. Förutom denna tar Edwall upp den pedagogiska — lutherdomens älsklingsidé — och den bekännelsemässiga aspekten på gudstjänsten, vilka båda väl utnyttjats i svensk debatt; traditionsaspekten åter har kanske tidigare haft större praktisk än teoretisk betydelse. En femte nyckel, gudstjänsten som trons heliga lek, torde i Sverige ha aktualiserats först på 1950-talet genom Olov Hartman. Till skillnad från de

tidigare nämnda syftar den slagrutan till att utmärka gudstjänstens egenvärde och "egenlaglighet". Den har enligt min mening stark släktskap med den fr.a. i ekumenisk gudstjänstteologi framhävda sakramentala grundsynen, som i boken ägnas lika stort utrymme som de övriga tillsammans. Skälet är uppenbarligen att Edwall här funnit "den övergripande motivering, som svarar mot gudstjänsten som helhet" (s 35). Det är tvivelsutan också en här mindre känd och utnyttjad motivering, trots att den ligger i huvudfåran av traditionell luthersk teologi. Sannolikt är det denna sakramentala grundsyn som för närvarande med eller omedvetet arbetar sig fram i arbetet på gudstjänstförnyelsen i världens kyrkor. Det är tacknämligt att Edwall här inte bara nöjt sig med att fixera det grundläggande teologiska mönstret utan ingående analyserar elementen i det, t.ex. innebörden i termer som sakrament eller offer.

Som påpekades är framställningen av gudstjänstens motiv inte bara strikt redovisande; resultaten diskuteras och värderas. Som en fyllig kommentar kan man också se bokens andra huvuddel, "Gudstjänsten i en ny tid". De principiella aspekterna på gudstjänsten utnyttjas här för att fixera punkter som särskilt borde uppmärksammas vid gudstjänstens gestaltning. Personligen beklagar jag att "lek-kategorin" inte här tagits upp. Den bör vara ett viktigt komplement fr.a. till undervisnings- och gemenskapsaspekterna för att motverka sentimentalitet och intellektualisering. Värdefullt är att slagordet "församlingsaktivitet" fördjupats och fått substans genom att det förts in i den sakramentala kategorin.

Boken avslutas med en "hemmaekumenisk utblick" med en intressant inventering av gudstjänstmotiv i några frikyrkors och den romerska kyrkans huvudgudstjänster. Som förf. påpekar är materialet begränsat. Det är möj-

ligt att en fördjupad undersökning kan nyansera resultaten. Påfallande är att den liturgiska utvecklingen i samfunden varit konvergerande, men det är också tydligt att det finns olikheter liturgiskt och teologiskt. Beror detta på traditionens makt, eller avslöjar skillnaderna allttjämt aktuella olikheter samfunden emellan? Det skulle också vara intressant att undersöka huruvida det friare, icke-agendariska materialet ter sig på samma sätt, eller om där skönjbara eventuella skiljelinjer betingas av annat än samfundsgränser. Det är några av de många reflektioner boken ger anledning till. Den är väl värd ett studium.

Pehr Edwall: Gudstjänstens motiv. Prästmötes-avhandling, Gleerups, Lund 1972. 144 s.

Svensk mässa

innehåller ett relativt stort utbud av alternativtexter för mässan med inledning och kommentar av utgivaren. Titeln ger den liturgihistoriskt något bevandrade associationer, som sannolikt är avsedda. En av sina mest betydande reformatoriska propagandaskrifter kallade Olavus Petri Den svenska mässan och undertiteln hänvisade till praxis i Stockholm. I kompletterad form utgjorde denna liturgi ett decennium senare den enda tillättna i landet, Mässan på svenska. Beteckningen utnyttjade Johan III på sin Liturgia svecana/ Then Swenska Messeordningen, vars undertitel till skillnad från Olavus Petris underströk liturgiins allmänkyrkliga karaktär. Titeln har sedan återkommit i programliturgier; såväl Em. Linderholm som Sam. Stadener använde den t.ex. för sina utformningar av den "rätta" liturgin. När namnet nu återkommer och när obestämd form föredragits framför bestämd, ligger däri nyckeln till den grundsyn och det program som kortfattat anges i bokens Prolog, prologen till en ny era i svenskt gudstjänstliv. Programmetts udd är riktad mot den i Svenska kyrkan officiellt rådande liturgiska uniformiteten med kravet att endast de antagna kyrkliga böckerna skall brukas i den allmänna gudstjänsten.

Alltifrån Mässan på svenska har uniformiteten varit en grundläggande princip, låt vara att det inom de uppdragna gränserna har fun-

nits större eller mindre mått av frihet. 1900-talssträvanden att tillgodose önskemål om omväxling och ta hänsyn till skilda regionala och lokala behov har i de nuvarande gudstjänstböckerna lett till alternativa möjligheter, men utvecklingen har samtidigt ironiskt nog lett till en dittills aldrig skådad reglering in i detaljer. Detta i sin tur bör ha bidragit till att "handbokstrohet" betraktas med skepsis. Uniformitetsidealet, som Ekenberg egendomligt nog anser sakna "närmare motiveringar", är enligt honom inte bara olämpligt utan direkt farligt, eftersom det lett till "en ganska legalistisk uppfattning av gudstjänstfirandet". "Vi bör alltså övervinna idén om uniformitet och en handbok därefter" (s 6). En gudstjänstfirande församling skall inte följa ett ritual utan själv gesalta liturgin. Programmet leder emellertid alls inte till någon församlingens liturgiska oavhängighet utan till ett annat slags uniformitet, som har stark släktskap såväl med den svenska reformationstidens som t.ex. den romerska kyrkans efter Vaticanum II, låt vara att konsekvenserna dras längre och djävare av Ekenberg.

Handboken — uppenbarligen liksom musik- och sångmaterial auktoriserad på något sätt — bör enligt författaren uppfattas som ett hjälpmedel, när liturgin gestaltas i en "mångfald av pastorala situationer", på högst olika gudstjänstrum och -tider. Texterna bör utgöras av en rad alternativa modeller, också i fråga om "de fastare partierna", t.ex. nattvardsbönen. Ritualens och modellernas funktion är snarast att ange mässans förlopp och konkret demonstrera de enskilda momentens innebörd och "grundläggande strukturer". Närhet till "världskristenhetens liturgiska tradition", "teologisk katolicitet och ekumenisk bredd" är avgörande krav, ett annat krav är mässans adekvata gestaltning vid varje tillfälle. Kraven kan förernas, om det fixerade utgörs inte av texter utan av strukturer. Uniformitet i strukturen lämnar varje gudstjänstmenighet det nödvändiga fria spelrummet. Kanske bör påpekas att författaren kompletterar med kravet på församlingens liturgiska fostran för att den skall kunna handla liturgiskt ansvarigt.

Det är mot denna bakgrund Ekenberg för

praktiskt bruk utger och kommenterar en mäs­sa med texter som spänner alltifrån fornkyrkan till nutiden, och med stor alternativrikedom — för nattvardsbö­nen inte mindre än 15 modeller. Uppenbarligen har texterna varierande grad av modellkaraktär, låt vara att den principiellt gäller samtliga. För t.ex. nattvardsbö­nen antyds inte karaktären, i andra fall så­som slutvälsignelsen anges den direkt och för kyrkobö­nen presenteras inte ens en modell utan utformningen lämnas helt fri, om än allmänna råd ges i kommentaren. Redigeringen ger ytterligare belysning åt programmets liturgiska frihet/bundenhet.

Det presenterade programmet och materialet är intressant. Den för framtiden kanske intressantaste aspekten är kanske ändå att boken vuxit fram inom Kyrklig förnyelse. Om boken är representativ för rörelsens nuvarande liturgiska grundsyn, förefaller den markera en ny fas inte bara inom den rörelsen utan också för den inomkyrkliga och överhuvud hemmaekumeniska situationen. Möjligheterna till samtal och samförstånd är betydligt större, då inte längre en viss liturgi med vissa texter är avgörande utan perspektivet på en gång fördjupas till bärande linjer och vidgas till öppenhet för skilda gestaltningar därav.

Svensk mäs­sa. Material från Arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelses kommission för pastorala och liturgiska frågor. Utg. Anders Ekenberg. Pro Veritate, Uppsala 1971. 100 s + bilaga.

Gudstjänst för människan har en intressant tillkomsthistoria. Boken är resultatet av dels författarnas gudstjänstarbete i Stockholms Gustav Vasakyrka, dels deras seminarieuppsats på St Lukasstiftelsen med temat "terapeutiska synpunkter på gudstjänsten". Kombinationen har varit fruktbar för framställningen. Med energi drivs det psykoterapeutiskt och teologiskt begrundade kravet på en gudstjänst, som inte tvingar människan in i en förgången värld eller till en religiös sfär, utan avpassas för nutidens människor i dagens verklighet. Boken kan ses som en uppgörelse med traditionell liturgi — Svenska kyrkans högmäs­sa — som symptom på en

snedvriden, negativ människosyn, som, om den överhuvud fungerar, verkar nedbrytande istället för frigörande. Samtidigt som kritiken levereras anges också grunden för ett nytt gudstjänstarbete för att gudstjänsten skall fungera helande för hela människan i hennes existentiella situation. I denna erbjuds de temata som enligt förf. bör forma gudstjänsten och styra valet av uttrycksmedel. Kriterier som "kyrkligt värdig" eller andra estetiska måttstockar är ointressanta, det avgörande är om medlen just då för just den gudstjänsten är lämpliga. Syftet skulle med ett Ramsay-citat kunna anges så, att gudstjänstarbetet måste "ta sikte på nya möjligheter till visionära ögonblick". Boken avslutas med några kapitel med kommentarer till arbetet i Gustav Vasakyrkan — några temagudstjänster bifogas som exempel och för användning — och med förslag för liknande arbete på andra håll.

Inledningsvis betecknas boken som ett debattinlägg (s 9) och som sådant är det stimulerande och givande. Nyanser hör inte hemma i genren och man tar gärna på köpet överdrifter eller mindre genomtänkta formuleringar. Till debattinläggets karaktär hör väl också att den principiella framställningen så helt inriktas mot å ena sidan kyrkohandbokens högmäs­sa och å den andra Gustav Vasakyrkans temagudstjänster. Bokens mer allmän­giltiga värde ligger enligt min mening i "det terapeutiska greppet" författarna tagit på gudstjänstfrågorna. Däri ligger förtjänsten men samtidigt också begränsningen. Energiskt reses kravet på gudstjänstarbete för nutids­människan, men det är nödvändigt att också närmare diskutera innebörden i "för människan". Det behövs korrektiv för att inte "människan" — eller en viss typ människor? — skall bli alltings mått och "budskapet" förvandlas till ett av medlen. Den risken finns i varje psykologiskt anlagd gudstjänsteori. Tas den inte på allvar, kan följden bli att man helt förbigår kravet på en "gudstjänst för människan".

Lars Eckerdal

Ingeborg Lundberg — Lars Åke Lundberg — Ragnar Wittgren: *Gudstjänst för människan*, Håkan Ohlssons, Lund 1972. 152 s.

Nytt på den hymnologiska fronten

Svensk hymnologi under en treårsperiod

Till allt det mångskiftande och lärrika innehåll i Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, som utkommer sedan 1956, hittills med ett band årligen, såsom internationellt publikationsorgan för Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie, "IAH", hör också regelbundet i varje band en litteraturredogörelse från olika länder beträffande vad som utkommit i ämnena liturgik och hymnologi. Det omedelbara intrycket inför dessa redogörelser är att de visar en stor och mångsidig aktivitet inom dessa båda forskningsgrenar i olika länder. Som forskningsgren och självständigt ämne arbetar hymnologien under olika förhållanden i olika länder, samtidigt som den i hög grad är ett ämne med internationella perspektiv. Den sysslar med kyrkans sång, med dess texter och melodier. I stor utsträckning rör det sig om historiska undersökningar, som i sin tur också, som det många gånger har framhållits, återspeglar ett stycke kyrkohistoria. Här är det nu, i denna lilla redogörelse, närmast något om hymnologien från vårt eget land under treårsperioden 1970—72 som skulle få komma i blickpunkten. Från dessa år skall alltså något nämnas, i form av några exempel bland det som här har skrivits och som berör psalm och sång.

Mycket av det som har utkommit handlar om nya initiativ. Ett intressant initiativ utgör samlingen Psalmer över gränserna, brödrakyrkans hymner och lovsånger tolkade till svenska av Åke Ohlmarks, med förord av Gunnar Dahmén. Den är utgiven på Sveriges Radios förlag och har motiv och förhistoria, som förordet redogör för. En undersökning visade att det är förvånande litet som kyrkorna i olika länder har gemensamt av psalm och sång. Även våra egna mest kända psalmer når inte mycket utöver gränserna. Och inte många svenskar känner till danskarnas älskade jul-

sång, Brorsons "Den yndigste rose er funden", vars melodi, av oss känd till vår psalm 571, varje dag spelas på klockspelet i Brorsons domkyrka i Ribe. Denna bok innehåller nu översättningar av några i olika länder mycket uppskattade psalmer, ett gott initiativ att ta vara på. Vidare kan nämnas den nya upplagan av Sionstener 1972, som skiljer sig avsevärt från den föregående 1935, inte minst beträffande nyinförda sånger. Bland dessa nyutgåvor ingår också 71 psalmer och visor, det försökshäfte som 1969 års psalmkommitté har utgivit. Det är tacknämligt att melodierna också följer med, liksom i den nämnda nya Sionstener av 1972. Samlingen 71 psalmer och visor behandlas i en artikel i Lunds stifts julbok 1971 av Elisabet Wentz-Janacek, Psalmer i vår tid. Här redogöres också för den konferens, som IAH höll i Vadstena 1971.

Värmländsk kyrkosång under reformationstiden har utgjort ämne för en artikel av Jacob Jacobsson i Karlstads stifts bok 1972. Författaren redogör för ett nyfunnet manuskript från tiden omkring 1570, som bland mycket annat innehåller en version, i alla händelser en av de äldsta, av psalmen 254 i 1937 års psalmbok, "En syndig man, som låg i syndens dvala." Den har tillskrivits Laurentius Petris svärson och efterträdare som ärkebiskop, den humanistiskt bildade Laurentius Petri Gothus. De fyra elvastaviga versraderna som sådana i var strof antyder släktskap med klassisk vers.

Monografier över enskilda psalmförfattare är ett vanligt område för studier. F. Hyltén-Cavallius redogör i Växjö stifts hembygds-kalender 1972 för Smålänningar i psalmboken. Ämnet är tacksamt, och redogörelsen kan uppvisa flera namn alltifrån Haquinus Magni Ausius till Viktor Rydberg. Och mellan dem finns i redogörelsen bland annat Samuel Ödmann och Lina Sandell. Oscar Lövgren har 1971 utgivit en tredje omarbetad upplaga av

sin monografi över solskensångaren J. A. Hultman. Gösta Hagelin har fortsatt sin redogörelse över "De som skrevo våra psalmer" och Arne Palmqvist har i Härnösandsboken *Från ådalar och fjäll* redogjort för diktaren och biskopen Franzén.

Ett viktigt inslag i hymnologisk litteratur utgör sådant som behandlar principiella frågor om psalm och psalmdiktning. Av det som på detta område finns att notera skall här endast nämnas ett arbete, den stora och ingående undersökning, som Olof Henricson framlade som avhandling vid prästmötet i Skara 1972, "Att färdas mot brunnar." Det rör sig här om en undersökning av stort intresse, i det författaren till denna omfångsrika bok, 542 sidor, först undersöker psalmdiktningens historia i Sverige från romantiken, sedan redogör för de religiösa motiven i nutida svensk lyrik. I bokens sista avsnitt framlägger författaren många synpunkter på det nutida psalmboksarbetet.

Den nya andliga visan behandlas i många sammanhang. Här skall endast nämnas den studiebok, som Jan Arvid Hellström och Lars Åke Lundberg har givit ut 1972. Den ger information över frågor sådana som vad som menas med andlig visa, vad som menas med andlig nutidsvisa, kyrkans nya sång. En av uppsatserna orienterar om andliga visor i andra länder.

Detta är endast några exempel på hos oss aktuella ämnen under en treårsperiod. Och hymnologisk forskning förutsätter en rätt balans mellan intresset för den grundläggande traditionen med dess varianter och det, som presenteras som en ny sång.

"Gemeinsame Kirchenlieder"

Att kyrkans sång är en enande faktor får anses höra till de mera självklara sanningarna, samtidigt som det också måste sägas, att en riktnings, en rörelses eller en konfessions särpräglade art kan träda fram på ett särskilt sätt genom dess sång. Det enande momentet ligger bland annat redan däri att mycket av kyrkans äldsta sång med dess utgångspunkt framför allt i Psaltaren hör till det gemen-

samma i skilda kyrkor. Det ekumeniska mötet i Stockholm 1925 hade som något självklart en gemensam sångbok som ett av tecknen på gemenskap. Inte sällan har melodier och texter ändrats vid övergången från ett till ett annat konfessionsområde, utan att dock någon konfessionellt-teologisk grund motiverat avvikelsen. I en tid, då man söker efter allt som kan tänkas förena olika konfessioner och språkområden, måste sången komma i blickpunkten. Från sådana utgångspunkter togs i Tyskland 1969 initiativet att grunda "Die Arbeitsgemeinschaft für ökumenisches Liedgut im deutschen Sprachraum." ("AÖL"). Från dess verksamhet har kommit som ett första resultat "Gemeinsame Kirchenlieder. Gesänge der deutschsprachigen Christenheit". Förordet är daterat pingsten 1972. Samlingen innehåller 102 sånger med text och sångstämma. Den inledes med Fader Vår. Uppställningen följer därefter kyrkoåret till och med pingst, därefter följer psaltarparafraaser samt psalmer för olika förhållanden med morgonpsalmer och aftonpsalmer som de båda avslutande grupperna.

Samlingen är avsedd för det tyska språkområdet men är av stort intresse också hos oss, är användbar inte minst ur studiesynpunkt. I detta sammanhang har man särskild anledning att uppmärksamma uppgifterna under de enskilda sångerna angående ursprunget och i några fall beträffande innehållet. Som mål för arbetet har man ställt upp att finna den rätta medelvägen mellan troheten gentemot den ursprungliga textuella och musikaliska formen och iakttagande av de anspråk, som man måste ställa med nutida utgångspunkter i dessa båda fall. En kategori av dessa sånger anges vara sådana, som en konfession kan sägas ha att dela med sig åt andra. En grupp utgöres av sånger från vår egen tid.

I stor utsträckning bygger samlingen på kyrkans äldre sång, och det är symtomatiskt att den inledes med en adventssång, efter den nämnda ingressen med Fader Vår, som utgör en nutida bearbetning efter den ambrosianska "Veni redemptor gentium", "Komm, du Heiland aller Welt", alltså med den tyska ver-

sionens och grundtextens imperativ, inte imperfekt. För övrigt återges här också den sjunde strofen om krubban som lyser, en strof, som föll bort redan vid den första kända svenska återgivningen 1536. Mot bakgrunden av denna äldre kyrkosång med hymner, sekvenser och leiser, i sistnämnda fall med alla de vanligaste medeltida leiserna, samt sånger från 1500- och 1600-talen framstår sånger från detta århundrade och särskilt dess sista decennier som komplement med tidens aktuella frågor. Den enkla poetiska formen erinrar om äldre kyrkovisa.

En samling som denna måste av olika skäl vara av stort värde. Vid konferensen i Dubrovnik omkring den 1 september i fjor med representanter från många olika länder för IAH (Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie) visade den sig mycket användbar. Att den endast hämtar innehållet från tyskt språkområde gör att man gärna ser den som en etapp i en vidare utveckling.

Den norska liturgikommissionens prøvehefte 1973

Det försökshäfte, som den norska liturgikommissionen har utgivit 1973, heter helt enkelt *Salmer 1973*. Det har en ganska lång förhistoria. En psalmboksnämnd tillsattes 1954, som 1967 framlade ett utkast till gemensam psalmbok för den norska kyrkan. Två år dessförinnan hade en underavdelning inom en liturgikommission fått i uppdrag att som en huvuduppgift syssla med psalmboks- och koralboksfrågan. Som ett resultat av dennas verksamhet föreligger nu detta *prøvehefte*.

Det är avsett att fungera i en övergångstid, innan en ny kyrkopsalmbok kan läggas fram.

Det som icke minst kännetecknar denna samling med dess 134 nummer och med sångstämman till varje text är dess mångsidiga innehåll med omväxlingen mellan klassiska kyrkopsalmer och psalmer från den senaste tiden. Både till form och innehåll ansluter sig förslaget till vad som är psalm i vedertagen mening. Liturgikommissionens ledare 1965—1972, biskop Johannes Smemo, har förut utgivit två samlingar psalmöversättningar, resp. åren 1964 och 1966, *Salmer fra søsterkirker og Gamle salmer og nye*. En av hans sånger, "Allmacts Gud, med visdom og med velde", förekommer i svensk översättning i den senaste upplagan av *Sionstener*, 1972, i båda fallen har den f.ö. nummer 12. Dess budskap tar sikte på atomåldern. Av samme författare återges här också bl.a. tolkningar av kyrkans äldre sång (nr 3, 50). Bland texterna finns också "nynorska" representade. Några av sångerna, hämtade från Danmark och Sverige, har behållits i sin ursprungliga språkform. Initiativet som sådant är inte helt nytt. Det tillämpades i ett par fall av den söderblomska kommittén i dess förslag av 1920. I psalmboksmotionen i det svenska kyrkomötet 1968 antyddes ett tillägg, där "psalmer från andra kyrkor kunna medtagas". Vad nu bidragen från Sverige beträffar, så finns här ett antal representanter även från den senaste psalmdiktningen. Sången "Guds kärlek är som stranden" förekommer på norska. Det föreliggande förslaget är av största värde och intresse, inte minst därför att det har ett väl avvägt innehåll med norsk och nordisk psalm.

Allan Arvastson

Axplock ur den nyaste kyrkomusikutgivningen

Vokalt från alla tider

Kännetecknande för vår tids kyrkomusik åtminstone här hemma är att inte någon viss stil eller epok upphöjs till normativ. Bara för några decennier sedan ansågs det att barocken var förebildlig för kyrkans musik. Runbäck-Åhléns postludiesamlingar är på sitt sätt talande vittnesbörd om detta. Tänk på alla träaktiga barockpastischer som skrevs! Saklig skulle musiken vara. Romantiken satt trångt. 1800-talet ansågs för en misslyckad tid. Carl Nielsen gick ännu längre ner i tiden när han ville visa vad god kyrkomusik var. Femtonhundralets vokalpolyfoni — det var tider det! Jämfört med sådant är Mozarts kyrkomusik betydelselös. Torsten Stenius hylade i en uppsats på 50-talet gregorianiken som Ordets ideala tjänarinna. ”Ju mer kyrkomusiken söker sin inspiration i canto gregoriano, desto närmare idealet för musica sacra befinner den sig.”

Visst kan det ligga en del i sådana omdömen fortfarande.

Ändå är det ytterst sällan man träffar på dylika svepande generaliseringar nuförtiden — kanske aldrig, förresten. Vår tid som är så stilistiskt osäker är mycket litet benägen för sådant tal. Det karakteristiska är den oerhörda bredden i den kyrkomusik som bjuds.

Förlagens utgivning av musikaliska ting visar denna stilistiska generositet hos dagens kyrkomusiker. Från alla tider hämtar man fram musik för den heliga tjänsten.

Gregorianiken sitter ju internationellt sett ganska trångt vilket inte hindrar de svenska förlagen från att satsa en hel del också på den.

Nyligen har ett nytt översett och utvidgat häfte med *veckans completorier* kommit från *Gleerups*. Det verkligt nya är där de responsoriala psaltarpsalmerna som finns vid sidan av de antifonala för varje dag. Comple-

toriet sjunget med församlingsomkväde borde kunna bli ett starkt alternativ vid liturgiskt utformade aftonböner i församlingen. Det är ju här fråga om verkligt *folklig* gregorianik. Måtte många kyrkomusiker satsa på det här materialet! Man kommer ju aldrig ifrån gregorianiken som en oerhört slitstark musik samtidigt som den verkligen är ancilla Verbis.

Det andra stora lundaförlaget, *Håkan Ohlsons*, utger också gregorianik i det av Rudolf Löfgren sammanställda häftet ”*Laudes och vesprar*”. Gregorianiken inger dock inte samma förtroende här och det verkar som om Löfgren arbetat en smula med vänsterhanden. Benedictusantifonen ”Herrens barmhärtighet” (jfr Antifonale I s.168) i VII:e kyrkotonarten har kombinerats med en psalmodi i VIII:e tonen — en oerhört ovanlig kombination, som har smak av nödlösning. (Fast — och det måste man naturligtvis medge — musiken fungerar också så här och få eller ingen torde känna tonartsbrytningen.) Antifonen ”Sjungen och spelen” verkar hemmagjord. Helt i stilen är inte heller magnificatantifonen ”Gud har inte skonat” som har ett mycket ovanligt kvartssprång i slutet. Detta är synd ty ”*Laudes och vesprar*” kunde ha blivit en ännu väsentligare bok än den redan är genom större omsorg om den gregorianska stilen. Musiken har dessutom en viss stilistisk bredd genom en rad psaltarpalmer i anglikanskt utförande. J. Å. Hilleruds klangligt djärva psalmodi är ett friskt inslag. Gudstjänsterna i ”*Laudes och vesprar*” anknyter direkt till kyrkoåret och erbjuder rika variationsmöjligheter i fråga om körinslagen. I princip kan en enstämmig kör vara tillräckligt för genomförandet och allt efter resurserna kan formarna utvidgas till liturgiskt och musikaliskt sett mycket rika gudstjänster. Det sista är alldeles klart en stor fördel.

Nära nog alla tidsepoker finns med i den

av *Verbum* på uppdrag av SKS utgivna "Körantologi I" med musik från Advent till Kyndelsmässodagen. Lars Blohm och Gustaf Sjökvist, som sammanställt materialet utlovar i företalet inte mindre än sex delar. Det borde kunna bli en rik källa för våra kyrkörer att ösa ur inte minst genom den stilistiska omväxlingen. Samlingens 46 nummer spänner från Josquin över 16-, 17- och 1800-talet fram till modern tid som naturligt nog har en viss prioritet. Bland tonsättarna finns förutom en del mindre namnkunniga flera av de etablerade: Schütz, Bach, Händel m.fl. Intressanta är verken av Saint-Saëns, Reger, Kodály och Britten, som alla är mindre vanligt förekommande på det här området. En svit Christmas carols ger en föraning om den carolsvåg vi har att vänta över landet och se fram emot. Bland de svenska tonsättarna märks Söderholm, Thyrestam, Forsberg och Karkoff. Flera folkliga koralvarianter ökar bredden och gör samlingen än rikare.

Utgivarnas namn borgar för ett seriöst och högtstående urval och deras välskrivna musikologiska och körtekniska kommentarer borde göra boken begärlig för alla körledare.

På *Verbum* har också utgivits några separata körblad i olika stil av Strandsjö, Söderholm och Lindroth. Den förste av de tre har skrivit musik till en Frostenson-text, som verkar vara inspirerad av både Eggehorn och Carnedal, "Se kosmos i dans". Sången är skriven i en vårdad gospelstil och är typisk för sin upphovsman. Väl utförd kan kompositionen ha god verkan inte bara på ungt folk. Söderholms "Honom, som sitter på tronen" är gjord i en stil som vi känner igen honom på från Koralmusik. Den enkelt visartade "Din mor vid korset" har tonartsbyten i varje vers och en och annan kärv klang. De båda sättningarna till Liandersången "Det går från örtagården" resp. "O Gud, det är min glädje" i rikt harmoniska dräkter är oväntat traditionella för att vara Söderholm 1973. (En av satserna är visserligen odaterad och kan naturligtvis vara äldre.) Men vackert och konstfullt är det gjort. Lindroths "nu finns bara Gud och du" är skriven som jordfästningsmusik i en enkel och ren stil.

Den stilistiska mångfalden är påfallande också i *Wessmans* utgivning.

Konstnärligt sett fullvärdigast känns satserna av de gamle: Krieger, Weelkes och Purcell. Här har Lars Angerdahl och Gudrun Zethelius medverkat vid redigeringen. Niccolo Jommellis "Halleluja" i orgelsats av Rune Elmehed är säkert rolig att sjunga. Gounods arrangemang av "Betlehem" har stora förutsättningar att bli omtyckt inte minst genom sin oerhört enkla faktur. Några liturgiska satser av Sörenson och J. H. Åberg är förvisso värda att prövas i församlingen. Om man kan kalla det här för bruksmusik så gäller det än mer satserna av Robertson och Strandsjö, delvis skrivna för Ung Kyrkomusik. De är komponerade för särskilda söndagar (i regel) och för olika besättningar: bl. kör, unison kör, barnkör eller damkör. Musiken är förbluffande enkel ända till konstlöshet ibland. Men jag antar att sådant här material behövs, särskilt i församlingar med ringa musikaliska förutsättningar. För barnkör har Agnestig skrivit en smeksam tonsättning av "Hur härligt vittna land och sjö". Granstams körsats till "Kris leder till Kristus" (texten inspirerad av biskop Gärtners herdabrev) är hållen i en föga originell koralstil. Till det vackraste från *Wessmans* hör en folkvisa från Lappland som tyvärr störs av en svulstig text.

Wessmans är fr.a. ett bruksmusikförlag eller rättare ett av dem. Men ibland undrar man om inte en del av det som verkar mest tillfälligt hade mått bäst av att stanna på stencilplanet.

Cantate i Västerås har givit sin tribut åt vår tids vurm för folkmusik genom att trycka några sättningar av folkliga melodier. Sven-Eric Erlös satser till sju franska julvisor är värda att stifta bekantskap med mer för melodiernas skull än för sättningarnas, som är tämligen enahanda i not-mot-not-stil. Texterna av Bo Setterlind gör det lilla häftet särskilt attraktivt. Större konstnärliga ambitioner har Gustaf Bjarnegård som i två häften har arrangerat och utgivit sånger ur "Från Fädernas tid". Hans satser är ibland något kärvt torra men är tacksamma att sjunga. Kyrkoherden i Åby har gjort en stor insats bara

genom att rikta blickarna på detta rika material av gamla fina andliga sånger.

Två olika inriktningar hos de andliga sångernas upphovsmän i vår tid ska jag avslutningsvis stanna inför härtill föranledd dels av en skiva och dels av tre sångböcker.

Den första inriktningen representeras av *Aksentskivan* med Staffan Björklunds popmäsas "Såsom hjorten trängtar". Mässan är ett av de många försöken just nu att "göra det kristna budskapet tillgängligt så att folk som lever i vår tid förstår vad saken gäller och tar ordet till sig", skriver Tore Littmark på skivmappen. Inriktningen tar alltså sin utgångspunkt i den stil som de flesta människor anses känna sig hemma i. Kompositörerna av det här slaget musik "tassar i svensktoppens utkanter", som någon skrev. Björklunds musik passar väl kanske bara delvis in på en sådan beskrivning, eftersom han försöker skriva jazzmusik, vilket han delvis också lyckas med enligt en jazzkunnig persons utsago. Vissa delar av musiken tycker jag känns äkta medan andra närmast ger ett litet löjligt intryck genom de banala rytmerna och ett enfaldigt trummande. Jag har frågat mig om det ens i ungdomssammanhang är rätt att presentera Mässan så här. Är det ändå inte riktigare att åtminstone när det gäller den heliga Nattvarden också musikaliskt markera att vi här sannerligen befinner oss på heligt rum och följaktligen hämta den musikaliska stilen någon annanstans ifrån än från en stil som ändå åtminstone för oss svenskar representerar "världen" i så hög grad? Jag kan själv visst tänka mig att använda andliga sånger av ett mer banalt slag i församlingen men då på rätt plats, när det t.ex. gäller att få murbräckor i ett evangelisatoriskt arbete. Mycket mer vore att säga om den här saken. Som ett debattinlägg kan man dock se positivt på Björklunds mässmusik. Genom sin blotta existens tar den upp viktiga principiella frågor för Kyrkans musik.

Som ett uttryck för samma inriktning som i popmässan men med mera medveten konstnärlig attityd kan man betrakta ett häfte med 17 visor till texter av Frostenson (vem anars?!), utgivet på *Verbum* under titeln "Ja,

jag vill sjunga". Lyckseleorganisten Kjell Bengtsson är redaktör och skriver i förordet att samlingen genom "sin stilistiska bredd skall medverka till vidgade perspektiv". Avsikten med den något vaga formuleringen torde vara att försöka formulera ett kyrkomusikaliskt program som värnar om kvaliteten men samtidigt inte är stilistiskt trångt. Här finns också en seriösare typ av visa (företrädd av fr.a. Albert Sjögren) och en folklig vistyp samt en sort som genom sin sensuella melodik och harmonik gränsar mot den lätta musiken men inte blir vulgär (företrädd av Hans Zimmergren och Staffan Björklund m. fl.). Just som ett försök att skriva andlig visa med större hantverksmässig och konstnärlig tyngd är samlingen väsentlig som ett debattinlägg mot de många andliga visor i vår tid som är alltför lättvindigt gjorda.

Ett uttryck för den andra inriktningen — försöket att skriva moderna andliga sånger i en seriös stil — är de båda häftena "Ställ dig vid hans kors" och "Tystnad, ljus". Det första är utgivet på Håkan Ohlssons av Anders Frostenson och Rudolf Löfgren och innehåller endast passionspsalmer. (Ett studiehäfte finns med anvisningar för utförandet samt meditationstankar av Martin Lönnebo). Den andra sångboken som har samma utgivare men har kommit på Proprius förlag liknar den första så tillvida som att sångerna också här har en klar meditativ karaktär. Bland bidragsgivarna i böckerna finns en rad ansedda tonsättare från Sverige och Norden och många känner vi tidigare som koralkomponister. Stilen växlar. En del av tonsättarna har verkligen mödat sig om att skriva en koral på nytt sätt och stundom är både melodik och harmonik mycket avancerade. Andra håller en mer traditionell koralton, ibland med anstrykning åt det folkmusikaliska hållet. Alla eftersträvar med växlande framgång ett seriöst tonspråk och i större eller mindre grad gäller om denna musik (liksom om texten) att den kräver en andlig ansträngning av åhöraren innan den öppnar sig.

Bland den första inriktningens företrädare (den konstlösa folklighetens) finns väl de som menar att detta sätt att tilltala vår tids

människor är dömt att misslyckas. I stället måste vi anpassa oss "till den nivå, dit alla redan har nått" och avskriya alla krav på konstfullhet.

Till detta kan man svara att en lättare och en seriösare stil inte behöver utesluta varandra om man — när det gäller den lätta stilen — ställer kravet på god smak och kvalitet högt. Att den seriösa sångstilen behöver en klok och rätt pedagogik när den presenteras är uppenbart. När vi vill satsa mest på konstmusiken i kyrkan kan det bero på att vi tror på människan och att hon kan utvecklas och växa. Alf Hårdelin skriver kloka ord om detta i studiehäftet till "Ställ dig vid hans kors" och ett citat ur hans teckning av passionspalmernas liturgiska bakgrund får avsluta denna anmälan av de sista årens utgivning av musikaliska ting från alla tider: "De passionskoraler som här presenteras ställer krav, några ställer rent av stora krav. Man måste göra en andlig ansträngning, under stillhet och koncentration, för att de skall kunna börja att tala och kunna tjäna som uttryck för vårt eget inre. Många kommer att fråga: måste det vara så komplicerat och varför måste det i så fall vara det? — Vår erfarenhet som människor lär oss... att människan trots allt är öppen: öppen för nya insikter, nya horisonter, nya världar... Dett är en förutsättning för att Gud skall kunna uppenbara sig och bli mottagen, bli förstådd av begränsade människor — begränsade men öppna. Med den öppenheten följer också möjligheten och förmågan att kunna växa och utvecklas andligen... gudstjänstlivets kris... kan övervinnas endast genom ett större mod, nämligen modet att inse, att människan i all sin ömklighet och begränsning *behöver* växa och *kan* växa utöver sin värld, genom liturgins värld, till Guds värld."

Innerlighetens orgelmusik

Det är möjligt att en och annan kommer att reagera negativt inför klangvärlden i Bernhard Lewkovitchs "65 orgelkoraler 1972" (Wilhelm Hansens edition 1973). Ofta är den bister om än ingalunda alltid. Men jag

tror att den som är öppen och fortsätter att lyssna kommer att upptäcka den sällsamma skönheten, konsekvensen och de strängt personliga tonfallen i koralerna. Och innerligheten

Själv hade jag redan tidigare den största respekt för Lewkovitch som tonkonstnär och har det än mer efter mötet med denna utsökta miniatyrkonst.

Lewkovitch är fr.a. körkomponist och antagligen inte organist av facket. Han tänker i varje fall inte särskilt orgelmässigt. Ändå tror jag att denna samling orgelkoraler representerar något av det finaste inom genren under de senaste decennierna.

Det finns en hel del som tyder på att tonsättaren endast i begränsad omfattning känner orgelns möjligheter. Basstämman är knappast utpräglad orgelmässigt behandlad. Anvisningarna för registrering och manulfördelning saknas nästan helt. Ett enda litet "ped." står i slutet av en koralerna — det är allt och det verkar nästan överflödigt. Roland Forsbergs förspelssamling är — för att ta en jämförelse — mycket mer orgelegen. Forsberg känner orgelns möjligheter och utnyttjar dem.

Lewkovitchs samling är ändå kongenial med instrumentet så långt den sträcker sig. Formrikedomen är inte så stor. Det är mest fråga om satser som lämpar sig för triospel eller för spel endast på manualen. Friska infallsvinklar saknas dock inte. Lewkovitch arbetar fr.a. med klangen och på att figurera melodistämman och andra stämmor. Cantus firmus ligger oftast i sopranen när den inte som i det första förspelet på ett fascinerande sätt vandrar genom stämmorna och bildar klanger med sig själv. Fakturen är övervägande homofon med små polyfona avsnitt. Upprepningen användes på ett verkningsfullt sätt. Frassluten är mycket personligt utformad. Varje förspel har ett eget ansikte. Stämbehandlingen är god och klangerna går naturligt över i varandra.

Den liturgiska användbarheten torde vara god även om inte slutkadenserna ofta inte ger församlingen koralens begynnelseton i överstämman. Nödvändigt på något absolut sätt

tycker jag inte detta är, särskilt inte om man ackompanjerar på orgel och har kör till förfogande. Å andra sidan har Lewkovitch inte bundit sig vid att samlingen endast skall användas till koralpreludiering. Intet sägs om koralernas användningsområde. Visst passar många som förspel men de går lika bra att använda som postludier eller alternativsatser. Lewkovitch har egentligen givit endast en enda rekommendation vid framförandet av

koralerna: "*At spille med störst mulig enkelhet och inderlighed*".

Det ligger mycket i den satsen. Den som spelar koralerna må besinna den. Lyhördhet lönar sig. De är ömsint skrivna och öppnar sig endast för dem som ömsint spelar dem.

Orgelkoralerna bygger på danska koralboken men många av melodierna finns också i den svenska. Samlingen bör inte saknas i en nordisk organists notbibliotek.

Sören Bolander